

Sundbyberg och 2017-06-19

Vår referens:
Stefan Eklund Åkerberg
stefan.akerberg@funktionratt.se

Statsrådet Helene Hellmark
Knutsson
Utbildningsdepartementet

PM angående lärar- och rektorsutbildningen

Funktionsrätt Sverige är en samarbetsorganisation för 41 funktionsrättsförbund som tillsammans representerar ca 400 000 människor. Vårt mål är ett samhälle för alla. Vårt intressepolitiska arbete grundar sig på mänskliga rättigheter.

Inledning

Funktionsrätt Sverige har under flera år drivit frågan om behovet av att se över den grundläggande lärarutbildningen. Vi ser stora brister i kunskapen hos lärare om funktionsnedsättning, elevers rättigheter och de följder som brister i lärmiljön kan ge. Som lärare möter man en verklighet som i mycket är skild från det man utbildats för. Läraren i dagens inkluderande skola möter elever med mycket skilda behov och förutsättningar. Långt ifrån den "normalelev" som utbildningen i stor utsträckning utgår ifrån. Läraren behöver ges kompetens för att identifiera och möta behov som avviker från den rådande normen vilket i praktiken innebär att många elevers behov av en fungerande undervisning förbises. Vi identifierar att mer undervisning om normkritik och ett jämställdhetsperspektiv som även innefattar funktionsnedsättning behöver finnas med i lärarutbildningens obligatoriska delar. Lärare saknar också i stor utsträckning metodik och didaktik med ett specialpedagogiskt fokus

för att få tillräckliga verktyg i sitt pedagogiska arbete. Även i den fysiska skolmiljön finns idag betydande brister för att kunna utforma undervisningen efter alla elevers behov.

Regeringen har av flera utredningar uppmärksammats på behovet av stärkt kompetens hos lärare och rektorer. Det har bland annat resulterat i flera satsningar inom det specialpedagogiska området. Stor fokus har också legat på vikten av tidig upptäckt av stödbehov och tidiga insatser. Läsa-skriva-räknagarantin är ett bra exempel på åtgärder som syftar till att bryta den negativa situationen där stödet sätts in alltför sent. Lärarna ges här en central roll vilket ställer stora krav på lärarnas kompetens och erfarenhet. De förändringar kring extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram som infördes i juli 2014 accentuerar detta ytterligare. I Skolverkets allmänna råd på området framhålls att specialpedagogisk kompetens ska användas i arbetet. Men det är fortfarande den enskilde läraren som måste uppmärksamma behoven och som sedan ges en nyckelroll vid genomförandet och vid uppföljningen av insatserna. Framförallt vid arbetet med extra anpassningar. Tanken med den nya ordningen är att arbetet med extra anpassningar ska minska behovet av särskilt stöd och åtgärdsprogram men det ställer i sin tur ökade krav på den enskilde lärarens kompetens. Om inte funktionsrättskunskap finns hos alla lärare, exempelvis om hur undantagsparagrafen kan användas, riskerar även bedömning och betygssättning ske på ett inkorrekt sätt.

Stora brister i arbetet med extra anpassningar

Av Skolinspektionens kvalitetsrapport Skolans arbete med extra anpassningar¹ framgår att det finns stora brister i arbetet med extra anpassningar. Ofta lyckas inte skolorna identifiera behoven, något vi ser är speciellt vanligt då det handlar om ej synliga funktionsnedsättningar. Genomgående tycks det också vara mindre vanligt att skolorna identifierar behov som skapas i den miljö som eleven befinner sig i eller identifierar behov som kan kopplas till lärarens egen undervisning. Rapporten konstaterar att den enskilde lärarens förmåga att uppmärksamma elevens behov är en viktig aspekt för att tidigt komma igång med insatser. Det konstateras också att den enskilt viktigaste faktorn för elevens studieresultat är

¹ Skolans arbete med extra anpassningar – kvalitetsrapport, Skolinspektionen, 2016

lärarens kompetens och erfarenhet. Lärare som har goda kunskaper om eleven, såväl kunskapsmässigt som socialt, samt har bred undervisningsrepertoar utifrån elevers olika förutsättningar och behov har bättre förutsättningar att stödja och motivera eleverna. Även om läraryrket innebär ett lärande över tid så måste grunden för att i en inkluderande skola ta emot, bemöta och undervisa elever med varierande förutsättningar vara betydligt bättre än vad den är i dag.

Tillgänglighetsarbetet i skolan

Skolverkets rapport "Tillgängliga lärmiljöer?"² ger en mörk bild av hur långt tillgänglighetsarbetet kommit i svenska skolor. Den visar på stora skillnader i hur skolhuvudmän, rektorer och lärare ser på förutsättningarna för tillgänglighetsarbetet och hur långt man kommit. Ju närmare undervisningssituationen och eleven man befinner sig desto mer kritisk är man. Rapporten visar att ett framgångsrikt tillgänglighetsarbete kräver systematik och att alla inblandade drar åt samma håll. Rektorerna har en central position och viktig roll mellan huvudmannen och den personal som ska genomföra arbetet på plats. Rektorerna säger sig sakna stöd från huvudmannen och lärarna i sin tur stöd från rektorerna. En inkluderande lärmiljö där alla elever är delaktiga och där lärandet är lika tillgängligt för alla måste ske i ett sammanhang som är pedagogiskt, socialt och fysiskt anpassade för alla. Det är alla elevers funktionsrätt. Samtidigt visar skolverkets undersökning att det finns lärare som har en negativ attityd till en lärmiljö som passar alla. I stället föredrar de att elever som hindras i sin skolmiljö av sin funktionsnedsättning får sin undervisning någon annan stans. Detta indikerar ett allvarligt värderings- och attitydproblem. Här har skolans värdegrundsarbete, som inkluderar ett normkritiskt tänkande och ett jämställdhetsperspektiv med specialpedagogiskt fokus, en viktig uppgift och grunden måste läggas redan i lärarutbildningen. Även rektorsutbildningen måste stärkas upp så att rektorer aktivt kan driva värdegrunds- och tillgänglighetsarbetet på ett framgångsrikt sätt.

² Tillgängliga lärmiljöer? Rapport 440, Skolverket, 2016

Den grundläggande lärarutbildningen

Vi ser positivt på flera av de satsningar som regeringen gjort inom skolans område. Bland annat inom det specialpedagogiska området. Dessa har inneburit en ökning av antalet platser på utbildningen till specialpedagog eller speciallärare. Ett specialpedagogiskt kompetenslyft för befintliga lärare liknande läs- och mattelyften har introducerats. Det finns förslag på att införa utbildningsblock kring neuropsykiatriska funktionsnedsättningar NPF i utbildningen till specialpedagog och speciallärare, vilket vi är positiva till. Inte någonstans ser vi dock förslag i denna riktning när det kommer till den grundläggande lärarutbildningen, trots att alla lärare med säkerhet kommer att möta dessa elever. Vi saknar också en stödfunktion hos SPSM gällande specifik och aktuell, uppdaterad kunskap om olika vanliga funktionsnedsättningar hos elever, exempelvis NPF, astma och allergi, dyslexi och diabetes, samt tips på arbetsverktyg och förhållningssätt.

De nuvarande grundlärarprogrammen innehåller som mest 7,5 hp specialpedagogik av totalt 240 hp i utbildningen. Vi menar att detta är alldeles för lite för att uppnå de allmänna målen för högskoleutbildningen. Moment av specialpedagogiska karaktär kan även återfinnas inom andra utbildningsblock men i vilken utsträckning det sker är svårt att överblicka. Lärosätena är utifrån sina givna ramar mycket fria att lägga upp utbildningen som de vill. De grundläggande pedagogiska inslagen återfinns under olika rubriker och begrepp som vetenskapliga grund, utveckling och lärande. Vid en genomgång av flera lärosätens kursplaner för de olika grundlärarprogrammen är det en i det närmaste en omöjlig uppgift att få en klar uppfattning om det samlade grundpedagogiska innehållet.

Utöver det begränsade specialpedagogiska innehållet i utbildningen menar vi att metodik- och didaktiklektioner med specialpedagogiskt förhållningssätt, tillämpningsövningar av olika slag, praktisk träning och möjligheter till reflektion om erfarenheter från de verksamhetsförlagda delarna av utbildningen saknas i alltför stor utsträckning i dagens grundlärarbildning. Något som också Skolkommissionen konstaterar redan i sitt delbetänkande Samling för skolan SOU 2016:38 och i sitt slutbetänkande SOU 2017:35.

När vi ställer krav på att det ska ges mer kunskap om funktionsnedsättning menar vi inte att de blivande lärarna måste lära sig allt om alla olika funktionsnedsättningar, utan där behöver SPSM ha en framträdande roll. Det handlar i stället i stor utsträckning om att ge medvetenhet om de hinder i lärmiljön som kan påverka vid en funktionsnedsättning. För att kunna ge denna insikt behövs dock viss grundkunskap om olika funktionsnedsättningar, kunskap om elevers rättigheter och om hinder i lärmiljön. Behoven av en pedagogiskt, fysiskt och socialt tillgänglig lärmiljö samspelar men betoningen kan variera starkt mellan olika funktionsnedsättningar och elever.

Bemötande, förståelse och tilltro till allas förmåga att lära är viktiga delar för den sociala tillgängligheten men också för att kunna vara delaktig i gemenskapen både på lektioner och utanför klassrummet. Här har skolan en normskapande funktion för elevens situation även utanför skoltiden. Allt det här är menar vi är sådant som den nyutexaminerade läraren måste ha med sig redan från lärarhögskolan. Vid sidan av grundlärarprogrammen finns naturligtvis även fristående kurser att tillgå för lärarstudenten. Här finns kurser på olika nivåer inriktade mot specifika funktionsnedsättningar och mot specialpedagogik. Trots detta menar vi att även den rent grundläggande utbildningen måste utvecklas i den riktningen.

I sitt förslag till ett nytt nationellt skolutvecklingsprogram som nu realiserats i skolverkets satsning Specialpedagogik för lärande, sade Miljöpartiet 2015 - "Vi vill se en skolkultur där det uppfattas som naturligt att elever lär sig på olika sätt och olika snabbt, där elevers olika förutsättningar och förmågor accepteras och där extra pedagogiska insatser aldrig uppfattas som utpekande eller stigmatiserande." Vi delar denna åsikt men menar att detta även måste gälla vid grundutbildningen. Det handlar om att i större utsträckning än vad som är fallet i dag, ge den nya läraren både bredare och djupare metodologiska och specialpedagogiska grundkunskaper. Det behövs ett synsätt och ett förebyggande arbete som handlar om att så få barn och elever som möjligt ska bli i behov av ett särskilt stöd. Detta menar vi förutsätter en helt annan kompetens på det pedagogiska området än vad lärare får i dag i den nuvarande grundutbildningen.

Universal Design for Learning, UDL

En metod som vi skulle vilja lyfta fram är Universal Design for Learning UDL. Metoden utgår från olikheten som grund och att alla elever ska ges samma chans till lärande. I en heterogen undervisningsmiljö är det centralt att arbeta flexibelt och att anpassa undervisningen till de elever som går i klassen. Alla elever i ett klassrum har olika erfarenheter, styrkor och intressen vilket kräver anpassningar av olika slag. Om man anpassar undervisningen till enskilda elevers behov kommer hela gruppen att dra nytta av det. Metoden utgår från forskning och bygger på tre huvudprinciper som är viktiga i lärprocessen. Principerna handlar om hur eleverna tar emot, förstår och hanterar information, samt hur engagerad eleven är i sin lärsituation.

När läraren planerar undervisningen måste hen först vara klar över vad målet är med undervisningen. Vad vill jag att eleverna ska lära sig? Sedan behöver läraren reflektera över vilka arbetssätt som kan innebära svårigheter för olika elever att nå dessa mål. Till sist måste läraren/kollegiet hitta flexibla vägar/arbetssätt så att alla elever kan nå sina kunskapsmål och sin fulla potential. Denna insikt menar vi att den nya läraren behöver ha med sig redan från början. I grunden måste lärare när de lämnar lärarhögskolan ha en både bredare och djupare förståelse för olika elevers förutsättningar och behov.

Rektorsutbildningen

Vi ser det systematiska kvalitetsarbetet som en viktig väg för att nå målen om en inkluderande skola. Rektorer har här en central roll. De är dock i sin tur beroende av att skolhuvudmannen efterfrågar detta och styrningen av resurser till skolorna. Kunskap om och en uttryckt vilja att driva ett funktionshinderperspektiv krävs med andra ord både från huvudmän och från rektorer för att få till stånd ett systematiskt kvalitetsarbete där det ingår. Skolverkets rapport *Tillgängliga lärmiljöer?*³ visar dock även här på en negativ bild. Mer än 40% av rektorerna menar att det helt eller delvis saknas ett funktionshinderperspektiv i skolans systematiska kvalitetsarbete. Rektorer efterlyser också i rapporten ett mer aktivt engagemang från

³ Tillgängliga lärmiljöer? Rapport 440, Skolverket, 2016

huvudmännen och att de ställer frågor på området. Samtidigt menar vi att rektorerna har ett stort ansvar både för att driva frågan uppåt gentemot huvudmannen och inom sin egen organisation på skolan. Det fordrar både kunskap och ett aktivt ledarskap. Därför menar vi att denna del måste utvecklas och betonas mer i rektorsutbildningen. Vi anser även att delen om funktionsnedsättningar i rektorsutbildningen både ska examineras och följas upp för att se om det gett positiva effekter för elever med funktionsnedsättning.

Slutord

Sverige har ratificerat både Barnkonventionen och Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Den förstnämnda är nu på väg att bli lag. I båda dessa konventioner är rätten till utbildning central. Statens ansvar är enligt konventionerna att säkra att konventionernas uttryckta rättigheter uppfylls.

Med vänliga hälsningar

Lars Ohly

Ordförande

Funktionsrätt Sverige

Box 1386

172 27 Sundbyberg